

МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС У СИСТЕМІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

*Ю. І. Пилипенко, д. е. н., професор, НТУ «Дніпровська політехніка»,
pylypenkoYI@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4772-1492,*

*Ю. В. Дубей, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка»,
yuliya.dubey@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3415-3470*

Методологія дослідження. При виконанні дослідження було використано наступні методи: аналізу й синтезу – для з'ясування характерних рис та форм міжнародного бізнесу; наукового абстрагування – при визначенні сутності техноглобалізму; індукції та дедукції – для визначення причин та форм прояву техніко-технологічної нерівномірності світової економіки; загального й особливого – при з'ясуванні специфіки трансферу технологій в умовах глобалізації.

Результати дослідження. Проаналізовано характерні риси та форми міжнародного бізнесу, показано новітні тенденції його розвитку під впливом процесів глобалізації. Розкрито сутність техноглобалізму як однієї із об'єктивних форм прояву складних, багатоаспектних і суперечливих відносин глобалізації. Проаналізовано характерні риси техніко-технологічної нерівномірності розвитку світової цивілізації, показано причини та форми її прояву. З'ясовано особливості трансферу технологій в умовах посилення міжнародної конкуренції, розкрито роль крупного міжнародного бізнесу в реалізації стратегій технологічного лідерства національних економік. Обґрунтовано необхідність науково-технічної кооперації України з міжнародними партнерами з метою подолання технологічного відставання української економіки.

Новизна. Показано новітні тенденції розвитку міжнародного бізнесу під впливом процесів глобалізації. Проаналізовано сучасні тенденції трансферу технологій в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Практична значущість. Результати дослідження мають теоретичну і практичну цінність, оскільки дозволяють врахувати роль міжнародного бізнесу в процесі формування науково-технічних програм розвитку суспільства.

Ключові слова: міжнародний бізнес, техніко-технологічний розвиток, техноглобалізм, трансфер технологій, інноваційні стратегії.

Постановка проблеми. Існуюча на сьогодні соціально-економічна нерівномірність між країнами та регіонами світу багато у чому зумовлюється різним рівнем їх техніко-технологічної бази економічної діяльності, масштабами практичного застосування інноваційних технологічних процесів та продуктів в системі національного виробництва. Реалії XXI століття свідчать, що без постійної спрямованості на прогресивні техніко-технологічні зміни і відповідні технологічні інновації, які є невід'ємною умовою економічного розвитку як окремих господарюючих суб'єктів, так і країн у цілому, неможливо розраховувати на успіхи в глобальному світі.

Подібні об'єктивні вимоги до сучасної господарської діяльності вимагають від їх учасників пошуку шляхів технологічної модернізації як необхідної умови збереження своєї конкурентоспроможності. Тому або проведення власних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) і впровадження їх результатів в економічну практику, або трансфер відповідних технологій спроможні підвищити існуючий технологічний рівень і, таким чином, зберегти та підвищити загальний потенціал до продовження підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика трансферу технологій та ролі міжнародного бізнесу в розробці та поширенні інноваційних зразків техніки та технології достатньо активно розробляється сучасною економічною наукою. Так, наприклад, в роботах Т. Аллена [1], Д. Леонарда, В. Свопа, Г. Бартона [2] та Ш. Мунана [3] аналізуються особливості розповсюдження технологічної інформації, передачі знань та технологій як на рівні окремих підприємств, так і на галузевому та національному рівнях. Окремі теоретичні аспекти трансферу технологій в умовах глобалізаційних тенденцій, у тому числі за участі вітчизняних компаній та крупного міжнародного бізнесу досліджуються в працях І. Родіонові [4], Е. Прушківської [5] та інших вітчизняних вчених. Разом з тим, з огляду на складні та суперечливі процеси на міжнародних ринках технологій та суттєве відставання технологічного розвитку України від розвинутих країн світу, дана проблематика буде залишатися серед пріоритетних напрямів економічних досліджень.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є аналіз особливостей трансферу технологій в умовах посилення міжнародної конкуренції та з'ясування ролі міжнародного бізнесу в реалізації стратегій технологічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальною закономірністю розвитку людської цивілізації є постійне та неухильне посилення взаємозв'язку та взаємозалежності між суб'єктами економічної діяльності. Періодичні та випадкові акти обміну життєвими благами на ранніх етапах формування людства поступово трансформувалися у локальні та національні ринки, а завдяки великим географічним відкриттям – у світовий ринок. У свою чергу, останній пройшов цілий ряд етапів своєї трансформації і сьогодні ми є свідками розгортання етапу формування глобалізованої світової економіки, яка кардинально змінює саму основу економічної та інших форм діяльності всіх без виключення країн світу.

Фактично людство вступило в чергову епоху кардинальних змін, які найчастіше трактуються як заміна індустріальних, технологічних принципів економічного розвитку на

постіндустріальні, інтегральні та гуманістично-ноосферні. Під впливом досягнень сучасної інформаційної революції і поглибленням глобалізаційних процесів стрімко посилюється взаємозалежність національних економік, формується єдиний економічний, технологічний, фінансовий, освітній, інформаційний та гуманітарний простір. Людські ресурси і технології все більш стрімко переміщуються в світі, що сприяє більш швидкому зближенню культур, деякій уніфікації цінностей при збереженні культурного розмаїття і особливостей менталітету різних народів. Зрозуміло, що під впливом цих нових, якісних тенденцій світогосподарського розвитку суттєво змінюються і умови міжнародних економічних відносин, характер, форми та методи ведення міжнародного бізнесу.

Сама сутність терміну «міжнародний бізнес», незважаючи на численні трактування даного феномену у науковій літературі та законодавчих актах різних країн, має достатньо сталу свою основу, яка зводиться до розуміння наявності економічних зв'язків між суб'єктами різних країн світу. Так, наприклад, на думку О. Лааша та Р. Конвея «міжнародний бізнес складається з усіх комерційних угод, у тому числі продаж, інвестицій і транспорту, з усього, що має місце між двома або більше країнами» [6]. Спираючись на дані сутнісні ознаки міжнародного бізнесу, науковці полемізують навколо питань його суб'єктів, форм реалізації, методів взаємодії тощо. Особливо дана полеміка активізувалася саме в епоху глобалізаційних процесів, зважаючи на суттєве розширення та певну модифікацію форм ведення міжнародної підприємницької діяльності під впливом якісних змін середовища такої діяльності.

Ми погоджуємося з тим, що «новітні форми міжнародного бізнесу» – це традиційні форми міжнародного бізнесу, які трансформувалися, набуваючи нових якостей за рахунок впливу глобалізації, процесів інтернаціоналізації, науково-технологічного прогресу, конкурентної боротьби та особливостей споживання товарів й послуг в різних країнах» [5, с.123]. Подібна трансформація, насамперед, стосується тих форм торговельної та виробничої діяльності, які почали широко використовувати можливості сучасних

інформаційно-телекомунікаційних технологій. Ведення міжнародних економічних операцій в режимі реального часу, «не виходячи з офісу» та за рахунок диверсифікації видів бізнесу та сегментів світових ринків – є об’єктивною реальністю діяльності міжнародних агентів в глобалізованому світі. «Міжнародні корпорації перетворюються в більш гнучкі і менш централізовані об’єднання, які називають «ТНК п’ятого покоління» або «планетарні універсальні компанії». Вони не мають чітких меж або галузевої спеціалізації, засновані на системі різноманітних холдингів, формують специфічне внутрішнє «напівринкове-напівієрархічне середовище». Нові структури виникають і поза традиційних корпоративних рамок у формі міжнародних альянсів або довгострокових партнерських відносин» [7, с.21].

Незважаючи на достатньо широкі можливості для зовнішньоекономічної діяльності в країнах світу малого та середнього бізнесу, все ж таки основним суб’єктом глобалізованої економіки продовжують залишатися крупні міжнародні компанії. Саме крупний міжнародний бізнес, розширюючи свої філії та дочірні підприємства в інших країнах, створюючи новітні мережеві структури та міжнародні альянси, є головним джерелом та генератором глобалізації, розширюючи кордони глобальної економіки. Використовуючи універсальні продуктово-ринкові стратегії, спрямовані на адаптацію до мінливих умов світового ринку та ринковим мотиваціям споживачів з різних країн і регіонів, крупні компанії продовжують домінувати на окремих світових ринках та отримувати надприбутки. У цілому наше бачення сучасних форм бізнесу ілюструє рисунок 1.

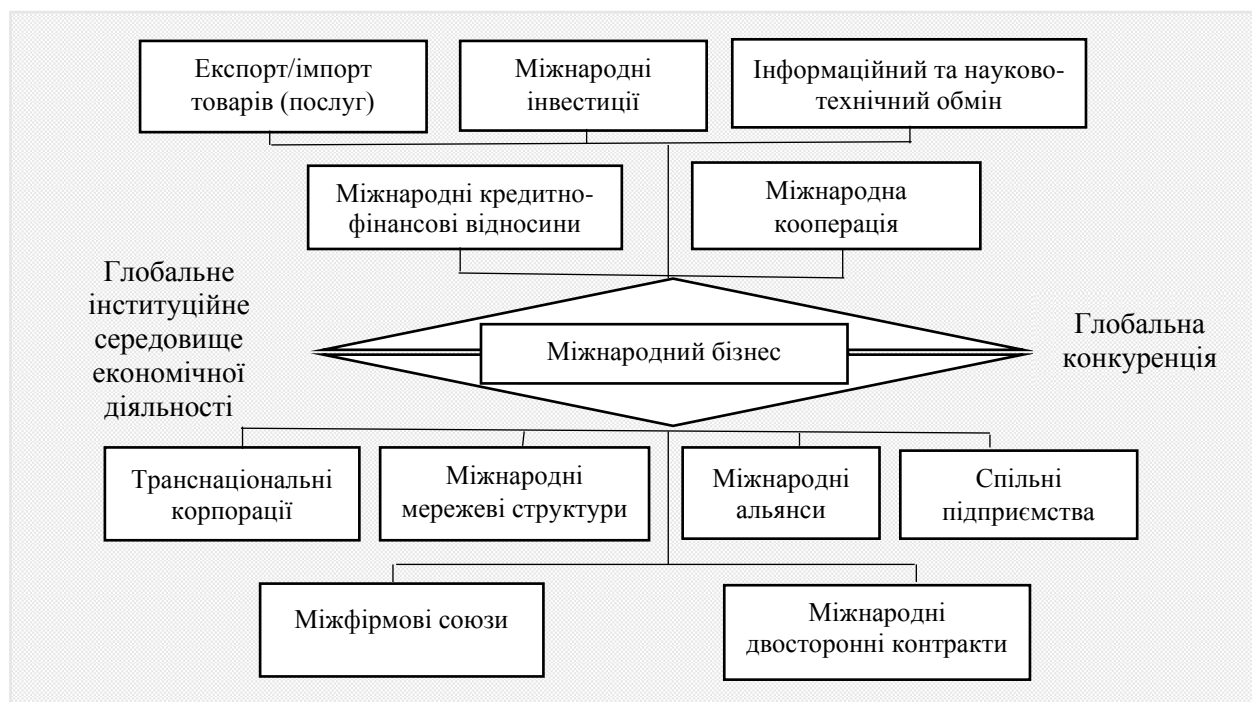

Рис. 1. Система міжнародного бізнесу

Одним із ключових факторів збереження конкурентоздатності крупних та інших форм міжнародних компаній в глобальній економіці є відповідність їх техніко-технологічної бази існуючим умовам міжнародної конкуренції. Саме техніко-технологічна складова, яка є надважливим елементом загального соціально-економічного прогресу суспільства, багато у чому визначає сьогодні

саму можливість ведення міжнародної економічної діяльності. Без спрямованості на постійне техніко-технологічне оновлення і відповідні технологічні інновації вести мову про збереження конкурентоспроможності як окремих бізнес-структур, так і національних економік у цілому, неможливо. Підтримка необхідного рівня конкурентоспроможності ускладняється тим, що, з одного боку, вимоги до учасників глобального суперництва

постійно зростають, конкуренти, як правило, не зупиняються та прагнуть ще більше нарощувати свої конкурентні переваги на відповідних ринках, та, з іншого, існують достатньо жорсткі умови трансферу нових технологій, які зумовлені закономірностями сучасного техноглобалізму.

Техноглобалізм є однією із об'єктивних форм прояву складних, багатоаспектних і суперечливих відносин глобалізації. Дане явище представляє собою «загальнопланетарний процес зрощування національних технологічних систем у глобальну систему генерації наукових знань та ідей, виробництва та комерціалізації інноваційних продуктів, основними носіями якого є транснаціональні корпорації, котрі активно провадять свою діяльність у міжнародному інформаційно-інноваційному просторі» [8, с.13]. У цілому техноглобалізм через посилення взаємозалежності та взаємозв'язку національних технологічних систем представляє собою процес формування єдиної глобальної системи виробництва та обміну результатів інноваційно-технологічної діяльності, в якому роль ТНК є ключовою.

Так, наприклад, понад 60% ліцензійних надходжень в розвинутих країнах світу сьогодні припадає на частку корпорацій всередині країни (у США – близько 80%) [9]. ТНК у цілому контролюють до 80% усіх патентів і ліцензій на техніку, технології та ноу-хау на світовому ринку технологій, а сім найбільш розвинутих країн світу, які володіють 46 макротехнологіями з 50, утримують близько 80% цього ринку [10]. Фактично мова йде про закріплення техніко-технологічної нерівності світової економіки: чітко виокремлюються кластери, з одного боку, технологічних лідерів, які впевнено розпрощалися із своїм індустріальним минулим і сьогодні успішно засвоюють передові досягнення четвертої промислової революції, а з іншого – країн, яким упродовж довготривалого періоду часу не вдається подолати технологічну, економічну та соціальну відсталість. Між цими кластерами розташовується доволі незначна група, яка охоплює, в основному, азійські країни, які хоча й здійснили вагомий прорив у техніко-технологічному розвитку, однак все ще не досягають технологічної од-

норідності своєї економіки, а в окремих випадках (наприклад, Індія), підпорядковуються технічному прогресу, що носить анклавний характер. Виключенням з цього правила є Китай, який за останні десятиліття змінив інноваційну модель свого розвитку і дуже швидкими темпами наздоганяє США та ЄС, які довготривалий час утримують технологічне лідерство в світі.

Подібна нерівномірність розподілу сучасних нових технологій спричиняє багатоступеневу структуру світового ринку технологій, за якої проникнення технологій на ринки країн, що розвиваються, визначається життєвим циклом технології. З теоретичної та практичної точки зору відбувається переведення із розвинутих країн в менш розвинуті виробництв попереднього домінуючого технологічного укладу з метою їх заміщення виробництвами нового укладу. Відповідно до положень теорії «довгих хвиль» М. Д. Кондратьєва саме ствердження нового технологічного укладу в національній економіці здатне стимулювати її технологічне лідерство та довгострокову позитивну економічну динаміку.

Однак при цьому слід звернути увагу на той факт, що позитивні ефекти від нових для приймаючої країни технологій будуть мати місце тільки тоді, коли вони сприятимуть підвищенню продуктивності тих факторів виробництва, які вже використовуються в тій або іншій економіці. Якщо, наприклад, в країні не створено потужного науково-дослідного сектору, який реально може займатися імітацією, а фірми не мають інвестиційного потенціалу для комерціалізації розробок, то відносна доступність техніко-технологічних знань не стане фактором нарощування темпів економічного зростання. Важливими у цьому відношенні стають адсорбційні можливості економіки – її спроможність скористатися отриманим знанням і спрямувати його потенціал на техніко-технологічний розвиток. Тому реальний трансфер технологій є неможливим без паралельного трансферу знань, оскільки саме різноманітні знання щодо даних технологій та практичний досвід їх застосування реально забезпечують спроможність країни використати нові техніко-технологічні системи.

Якщо подивитися на сучасну практику, то можна виділити достатньо розгалужену систему форм технологій, які підлягають міжнародному трансферу. Так, наприклад, виділяють матеріальні (підприємства «під ключ», технологічні лінії, машини, обладнання тощо), нематеріальні (патенти, ліцензії, ноу-хау, технологічна документація тощо) форми технологій, а також послуги

(науково-технічні, інжинірингові, консультативні, навчання персоналу). За призначенням технології розподіляються на технології продуктів, технології процесів і технології управління. У свою чергу, обмін даними технологіями може відбуватися на ринковій або неринковій основі, що передбачає і відповідні форми їх трансферу (див. рис. 2).

Рис. 2. Форми міжнародного трансферу технологій

Складено за: [1-3].

Зрозуміло, що масштаби застосування тих чи інших форм трансферу технологій достатньо сильно визначається рівнем економічного розвитку конкретної країни. Так, саме в розвинутій частині світу зосереджені материнські компанії ТНК, які, з одного боку, мають потужні можливості для власних НДДКР, купівлі ліцензій, залучення до себе провідних вчених та інженерів зі всього світу, та, з іншого, достатньо жорстко контролюють розповсюдження своїх технологій через філії та дочірні підприємства, через створення спільних підприємств тощо. Це закономірно обмежує можливості інших країн, які не володіють новітніми технологічними розробками, їх отримати і використати в своїй діяльності.

Дане твердження прямо стосується і України, яка має відверте технологічне відставання від провідних країн світу, несприятливе середовище для інноваційної діяльності та низьку інноваційну активність вітчизняних господарюючих суб'єктів. Технологічна структура вітчизняної економіки характеризується домінуванням технологій

третього та четвертого технологічних укладів, тому важливою передумовою для нашої країни є попередня масштабна технологічна модернізація. За рахунок неї можна сподіватися на можливість привнесення в національну економічну систему достатньої критичної маси технологічних інновацій, які заходяться в тренді вимог четвертої промислової революції. На нашу думку, зважаючи на відверто обмежені можливості України для масштабних технологічних змін (а в умовах війни та післявоєнної відбудови такі можливості будуть ще менші), то технологічне оновлення вітчизняної економіки можливе за рахунок розробки та впровадження нових технологій у кооперації з іншими країнами та створення спільних підприємств.

Висновки. Сучасний етап розвитку світової економіки, який характеризується посиленням процесів глобалізації та загостренням міжнародної конкуренції, певним чином трансформує традиційні форми міжнародного бізнесу, які активно використовують можливості сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій. Домінуючу роль в

глобалізованій економіці продовжують відігравати крупні міжнародні компанії, які є головним джерелом та генератором глобалізаційних процесів, у тому числі і в сфері трансферу технологій.

В умовах існуючого техноглобалізму сформувалася техніко-технологічна нерівномірність розвитку світової цивілізації, яка закріплюється та поширюється за рахунок діяльності ТНК. Подібна нерівномірність розподілу технологій спричиняє багатоступеневу структуру його світового ринку, за якої на ринки країн, що розвиваються, проникають, як правило, ті технології, які вже не є новими для провідних країн. Разом з тим, застосування таких технологій будуть мати місце тільки тоді, коли вони сприятимуть підвищенню продуктивності тих факторів виробництва, які вже використовуються в тій або іншій економіці. Важливими у цьому відношенні стають адсорбційні можливості економіки – її спроможність скористатися отриманим знанням і спрямувати його потенціал на техніко-технологічний розвиток. Реальний трансфер технологій є неможливим без паралельного трансферу знань, оскільки саме різноманітні знання щодо даних технологій та практичний досвід їх застосування реально забезпечують спроможність країни використати нові техніко-технологічні системи.

Для України критично необхідним є масштабна технологічна модернізація. За рахунок неї можна сподіватися на можливість привнесення в національну економічну систему достатньої критичної маси технологічних інновацій, які нададуть інноваційного імпульсу соціально-економічному розвитку країни. Зважаючи на відверто обмежені можливості України для масштабних технологічних змін, технологічне оновлення вітчизняної економіки можливе за рахунок розробки та впровадження нових технологій у кооперації з іншими країнами та створення спільних підприємств.

Література

1. Allen, Thomas J (1984). *Managing the Flow of Technology: Technology Transfer and the Dissemination of Technological Information Within the R&D Organization*. The MIT Press, 320 p.
2. Leonard, D., Swap, W., Barton, G. (2014). *Critical Knowledge Transfer: Tools for Managing Your Company's Deep Smarts*. Harvard Business Review Press, 240 p.

3. Moonan, Shastri (2013), *Technology Transfer: Rejuvenating Matured Industries* (Garland Studies on Industrial Productivity) [Kindle Edition]. Publisher: Routledge; Revised edition, 305 p.

<https://doi.org/10.4324/9781315052557>

4. Родіонова І.В. Основні форми та етапи здійснення трансфера технологій промислових підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012, № 3(15), С. 59-64. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/eco'3'2012/059'64.pdf>

5. Прушківська Е.В., Третьякова, К.О. Основи розвитку новітніх форм міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018, № 2, С. 119-125.

6. Laasch, O., Conaway, R. (2015). *Glocal Sustainability, Responsibility and Ethic*. Cengage Learning, USA, Copyright, 576 p.

<https://doi.org/10.5465/amle.2015.0075>

7. Онищенко В.П. Сучасні організаційні форми та моделі міжнародного бізнесу. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки*. №3 (80), 2015, С. 20-31.

8. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / [Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, А.М. Колот, Я.М. Столярчук, та ін.]; за заг. ред. докторів екон. наук, професорів Д.Г. Лук'яненка та А.М. Поручника. К.: КНЕУ, 2011. 703 с.

9. Technological Developments and their Effects on World Trade. URL: <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpit/0108006.html>.

10. Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти: монографія / [Н.П. Мешко та ін.]; під ред. д-ра екон. наук, проф. Н.П. Мешко; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 470 с.

References

1. Allen, Thomas J. (1984). *Managing the Flow of Technology: Technology Transfer and the Dissemination of Technological Information Within the R&D Organization*. Publisher: The MIT Press, 320 p.
2. Leonard Dorothy, Swap Walter C. and Barton Gavin (2014). *Critical Knowledge Transfer: Tools for Managing Your Company's Deep Smarts*. Publisher: Harvard Business Review Press, 240 p.
3. Moonan, Shastri (2013), *Technology Transfer: Rejuvenating Matured Industries* (Garland Studies on Industrial Productivity) [Kindle Edition]. Publisher: Routledge; Revised edition, 305 p.
<https://doi.org/10.4324/9781315052557>
4. Rodionova, I.V. (2012). *Osnovni formy ta etapy zdiysnennia transfera tekhnolohiy promyslovykh pidpryemstv*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 3(15), 59-64. Retrieved from <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/eco'3'2012/059'64.pdf>
5. Prushkivska, E.V. & Tretyakova, K.O. (2018). *Osnovy rozvytku novitnikh form mizhnarodnoho biznesu v umovakh hlobalizatsiyi*. *Ekonomicznyy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, (2), 119-125.

6. Laasch, O., Conaway, R. (2015). *Glocal Sustainability, Responsibility and Ethic*. Cengage Learning, USA, Copyright, 576 p.
<https://doi.org/10.5465/amle.2015.0075>
7. Onyshchenko, V.P. (2015). Suchasni orhanizatsiyni formy ta modeli mizhnarodnoho biznesu. *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo, Seriya: Ekonomichni nauky*, 3(80), 20-31.
8. Lukyanenko, D.H., Poruchnyk, A.M., Kolot, A.M., Stoliarchuk, Ya.M. «et al.» (2011). *Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku*. D.H. Lukianenko, A.M. Poruchnyk (Eds.). Kyiv: KNEU.
9. Technological Developments and their Effects on World Trade. Retrieved from <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpit/0108006.html>.
10. Meshko, N.P. «et al.» (2012). *Stratehiyi vysokotekhnolohichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsiyi: natsionalnyy ta korporatyvnyy aspekty*. N.P. Meshko (Ed.). Dnipropetrovskyy natsionalnyy universytet imeni Olesia Honchara. Donetsk: Yuhovostok.

INTERNATIONAL BUSINESS IN THE TECHNOLOGY TRANSFER SYSTEM

Yu. I. Pylypenko, D.E., Professor, Dnipro University of Technology,

Yu. V. Dubiei, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Dnipro University of Technology

Methods. The following methods were used during the research: analysis and synthesis – to find out the characteristic features and forms of international business; scientific abstraction – when defining the essence of technoglobalism; induction and deduction – to determine the causes and forms of manifestation of technical and technological unevenness of the world economy; general and specific – when clarifying the specifics of technology transfer in the conditions of globalization.

Results. The characteristic features and forms of international business are analyzed, the latest trends in its development under the influence of globalization processes are shown. The essence of technoglobalism is revealed as one of the objective forms of manifestation of complex, multifaceted and contradictory relations of globalization. The characteristic features of the technical and technological unevenness of the development of world civilization are analyzed, the reasons and forms of its manifestation are shown. The specifics of technology transfer in the conditions of increased international competition are clarified, the role of large international business in the implementation of technological leadership strategies of national economies is revealed. The need for scientific and technical cooperation of Ukraine with international partners in order to overcome the technological backwardness of the Ukrainian economy is substantiated.

Novelty. The latest trends in the development of international business under the influence of globalization processes are shown. The latest trends of technology transfer in the conditions of increased international competition are analyzed.

Practical value. The results of the study have theoretical and practical value, as they allow taking into account the role of international business in the process of forming scientific and technical programs for the development of society.

Keywords: international business, technical and technological development, technoglobalism, technology transfer, innovative strategies.

Надійшла до редакції 30.01.22 р.